

ВИХОВНО-ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ "ЖІНОЧОЇ" ШЕВЧЕНКІАНИ (ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ КІНЦЯ XIX СТ. – 1930-Х РР.)

У статті проаналізовано діяльність видатних представниць громадських жіночих організацій західного регіону України кінця XIX – першій третині XX в., які націлені на розповсюдження ідей геніального українського поета Тараса Шевченка в середовищі жінок, використання його творчості для виховання патріотичних почуттів у дітей і молоді, формування національної самосвідомості українського народу.

Актуальність. Постає та ідеї творчої спадщини Тараса Шевченка були й залишаються вічною та неперехідною цінністю українського народу, могутнім виховним засобом формування його національної свідомості, виразним чинником боротьби за незалежну соборну Україну. Через те упродовж півтора століття вони залишаються предметом скрупульозного вивчення представниками різних галузей знань з усіх українських регіонів.

Ступінь дослідженості проблеми. У Галичині початки українських оцінок Т. Шевченка як співця "долі й горя" народу, поета й основоположника нової демократичної літератури визначні шевченкознавці минулого (М. Возняк, Ф. Колесса, О. Огоновський, І. Франко, В. Щурат) пов'язували зі статтями галицьких громадсько-політичних діячів і педагогів А. Вахнянина ("Перемишлянин", Перемишль, 1862 р.) [1: 3] і Д. Танякевича ("Вечерниці", Львів, 1862-1863 рр.) [2: 7]. "Найсерйознішим" дослідженням біографії Кобзаря, зокрема й історії його "шкільної науки", сучасний український науковець В. Смілянська вважає працю О. Кониського "Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя", що з'явилася друком у Львові на межі XIX – XX ст. [3: 23]. Однією з перших західноукраїнських науково-педагогічних розвідок цієї тематики – праця організатора громадсько-культурного, політичного й педагогічного життя в Галичині досліджуваного періоду О. Барвінського "Тарас Шевченко – апостол правди і науки, учитель людства", впроваджена в історико-педагогічний обіг дослідником Б. Гречиним у 2001 р. [4].

Роль і значення Т. Шевченка в українському національно-визвольному та культурно-освітньому русі XIX ст. розкривають наукові студії громадсько-політичних діячів і педагогів Буковини першої третини XX ст. В. Сімовича і С. Смалю-Стоцького, проаналізовані в науковому доробку українських учених (О. Добржанський) і представників наукової думки західної української діаспори (Л. Луців) [5].

Сторінки закарпатської Шевченкіани, за даними історико-педагогічних досліджень Л. Маляр, відкривають вірші поета, запозичені з львівської газети "Слово" 1860-х рр., а перші самостійні спроби їх оцінок належать місцевому літератору й публіцисту А. Кралицькому. З початку XX ст. поширенню відомостей про Тараса Шевченка серед українського населення Закарпаття сприяли публікації в газеті "Наука" й журналі "Пчілка", які редагував педагог і громадсько-політичний діяч краю А. Волошин. У 1920-х – 1930-х рр. "повагу нашому батькови Тарасови" віддавали своїми брошурами і статтями організатори національного педагогічно-просвітницького руху закарпатських українців М. Брашайко, В. Гренджа-Донський, О. Маркуш та ін. [6: 10-13].

Однак до сьогодні в науковій думці України відсутнє цілісне комплексне дослідження педагогічно-просвітницьких аспектів і виховного значення західноукраїнської Шевченкіани загалом і "жіночої" в її рамках зокрема.

Метою статті є розкриття змісту діяльності організаторів і репрезентантів українського жіночого руху та жіночих товариств Галичини, Буковини й Закарпаття кінця XIX ст. – 1930-х рр. у царині утвердження культу Тараса Шевченка на західноукраїнських землях і з'ясування його виховно-освітнього потенціалу. При цьому популяризацію життєпису і творів Т. Шевченка серед жінок, дітей дошкільного й шкільного віку зусиллями "організованого" жіноцтва ми розглядаємо передусім з точки зору значущості для пробудження їхньої національної свідомості, національно-патріотичного виховання, що в аналізованій період виступало підґрунтям для соціально-культурного відродження всього українського народу.

Архівні матеріали, опубліковані першоджерела досліджуваної доби дають змогу констатувати, що зародження культу Т. Шевченка в середовищі жінок західного регіону України нерозривно пов'язане із загальнонаціональним культурно-освітнім поступом другої половини XIX ст. і формуванням українського жіночого руху як його невід'ємної складової. Започаткована визначними громадськими діячами й педагогами – чоловіками ця праця стала одним із важливих напрямів національно-"освідомляючої" просвітницько-виховної діяльності всієї прогресивної громадськості східно- і західноукраїнських етнічних територій, приєднаних до Російської й Австрійської (Австро-Угорської) імперій. У 1920-х – 1930-х рр. вона зосередилася на українських теренах у складі польсько-чехословацько-румунського політичних режимів і в місцях масового проживання українців – політичних емігрантів.

Перші зразки творів Т. Шевченка, опубліковані в українській періодиці Галичини, у гімназійних читанках Б. Дідушицького (1866 р.), О. Торонського (1868 р.), О. Барвінського (1871 р.), а особливо виданий у Львові 1867 р. двотомник "Поезії Тараса Шевченка" та львівське видання "Кобзаря" 1893 р. виявилися потужним стимулом для самоусвідомлення і самореалізації нечисленної когорти жінок-інтелігенток краю, переважно дружин і доньок українського духовенства, спонукання їх до самостійної діяльності у сфері культурно-освітнього, соціально-політичного "урівноправлення", ширення ідей поета серед малограмотних або неграмотних посестер-селянок. Із доступних для освічених галичанок поезій Тараса Шевченка поставав співцем

жіночої долі й дівочого горя, "оборонцем людини в жінці,... звеличником ідеалу жінки-матері" [7: 51]. Небезпідставним на фоні викладеного вважаємо висновок дослідниці українського жіночого руху з діаспори І. Книш: хто знав Шевченкового "Кобзаря", той не міг "остатися" байдужим до "жіночого питання" [8: 73].

Водночас матеріалами дослідження підтверджено, що перші паростки "змагань щиро народних" жінок українок Галичини та відлік початку їх національного "освідомлення" організатор і першопровідник українського жіночого руху Наталія Кобринська та її "духовна донька" Костянтина Малицька (найпоширеніший літературний псевдонім Віра Лебедова) пов'язували з проникненням у жіноче середовище творів Т. Шевченка зі збірника "Новые стихотворения Пушкина и Шевченки", виданого ще 1859 р. в Лейпцігу з ініціативи П. Куліша. "Додатний" вплив Шевченкового слова характерний уже для перших "пробудниць" західноукраїнського жіноцтва: Ю. Шнайдер (Уляни Кравченко) в Галичині, О. Кобилянської та Є. Ярошинської на Буковині, І. Невицької в Закарпатті. Під впливом Кобзарєвої музи, зазначала, наприклад, дитяча письменниця й народна вчителька в Галичині й Закарпатті М. Ленерт-Домбровська (Марійка Підгірянка), "розбудилася в мені національна свідомість і дбайливість виробляти свою мову" [9: 3].

Уже на початку XX ст. західні українки вважали за потрібне вклонитися прахові Т. Шевченка в Каневі. Так, 10 липня 1904 р. у книзі "Для розписок туристів на могилі Тараса Шевченка" (с. 27) залишили свій запис Олена Кисілевська – наймолодша серед членів першого складу Товариства українських жінок у Станіславі (тепер Івано-Франківськ), заснованого в 1884 р., згодом редактор найпопулярнішого в Західній Україні часопису "Жіноча доля", та її дочка Наталка [10: 13]. Власне, з діяльністю цього товариства, що ввійшло в історію українського жіночого руху як перша громадська організація нового типу, пов'язані початки популяризації жінками Галичини відомостей про Т. Шевченка та його творів: у 1895 р. чи не вперше в емансипаційному поступі жінок-українок воно влаштувало вечір пам'яті Кобзаря [11: 220]. З тих пір цей напрям став превалюючим у просвітницькій роботі всіх українських свідомих "одиниць", згуртованих у жіночих організаціях Галичини й Буковини.

Особливого розмаху він набув у зв'язку з підготовкою до 100-річного ювілею від дня народження Т. Шевченка в першій половині 1914 р. Серед 27 громадських організацій Галичини, які звернулися до краян із закликом гідно відзначити цю дату, були знані педагоги, керівники львівської "Жіночої громади" (1909-1917 рр.) М. Білецька та С. Пашкевич і першого в регіоні Товариства вакаційних осель (1905-1939 рр.) О. Бачинська та Є. Ясеницька. Крім того, "Жіноча громада" видала "одноднівку" під назвою "Незабутнім тіням Тарасової нени" з нарисом організатора й першого голови Кружка (гуртка – З.Н.) українських дівчат у Коломиї (Івано-Франківщина), вчительки й письменниці М. Колцуняк-Кузьмів [12: 6].

Для утвердження культу великого сина України того ж року при Товаристві наукових викладів імені Петра Могили у Львові (1908-1938 рр.) створюється спеціальна ювілейна "відчитова" секція з числа активних членів "Просвіти", "Жіночої громади", Українського студентського союзу та інших громадських організацій. Серед 16 текстів лекцій і доповідей, рекомендованих для виступів перед громадськістю, був "відчит" "Жінка у творах Шевченка", підготовлений К. Малицькою (тоді головою "старшини" Жіночого кружка імені Ганни Барвінок, членом управи "Жіночої громади" Львова) [13: 3].

Таким чином, просвітницька діяльність жінок ставала складовою частиною загальногромадських шевченкознавчих заходів. Свого кульмінаційного завершення вона набула в так званій міжвоєнний період, позначений найгострішим протистоянням української національної меншини й офіційної влади новоутворених у результаті розвалу Австро-Угорщини держав, особливо Польщі й Румунії. Організаційні засади цієї роботи найчіткіше простежуються в діяльності "Союзу українок" – наймасовішого жіночого об'єднання Західної України, утвореного 1917 р. на базі львівської "Жіночої громади". Головний відділ цього товариства надавав великого значення ширенню відомостей про Тараса Шевченка на сторінках періодичних видань. Статті, повідомлення, вміщені, наприклад, у часописі "Жіноча доля" за 1926-1939 рр. включали:

- щорічні нагадування про "всенародне, національне свято 9-10 березня";
- рекомендації щодо його проведення в жіночих гуртках і читальнях;
- тексти доповідей шевченківської тематики;
- повідомлення про вшанування пам'яті Т. Шевченка в українських дошкільних закладах і школах.

Так, у 1926 р. "Жіноча доля" вмістила високохудожній, емоційно насичений і національно спрямований матеріал "Тарас Шевченко – сонце України", автором якого була Северина Кабаровська, один із організаторів української жіночої молоді початку XX ст. Простежуючи життєвий шлях поета, провідні ідеї його творчості, автор висловила думку про те, що велика, полум'яна любов Шевченка до рідної землі "злучить серця" усіх її синів і доньок і тоді:

Забудеться срамотна година,
І оживе добра слава,
Слава України!... [14: 3].

Один із провідних організаторів жіночого руху в Закарпатті письменниця І. Невицька підкреслювала, що "для нас" Т. Шевченко все: "поет, учитель, герой, мученик", який гарячим словом правди викривав тиранів, "двигав невольників", учив і любив свою найдорожчу рідну країну [15: 189].

З кінця XIX ст. жінки Галичини долучилися до збору коштів на спорудження пам'ятника Т. Шевченкові, які акумулювалися в "Клубі русинок" – першій українській жіночій організації Львова, заснованій 1893 р. і очоленій Герміною Шухевич. Початкові організаційно-практичні кроки в цьому напрямі розкриває "Відозва" до жінок краю, яка за підписом Ірини Герасимович була вміщена 1892 р. в газеті "Народ" (орган "русько-української" радикальної партії, заснованої І. Франком і М. Павликом). Автор відозви в "порозумінню з

деякими подругами" закликала "русинок-українок" ширити ідею придбання фондів на пам'ятник серед "міщанських" і "селянських" дівчат; виготовляти високомистецькі зразки жіночих ручних робіт (пояси, гердани, запаски); організувати передріздвяні "лотереї", "базари" для реалізації цих виробів, виручення відповідних коштів і передачі їх у розпорядження новостворюваної жіночої організації у Львові [16: 166].

Значимо, що цей напрям діяльності перед Першою світовою війною активно підтримували й розвивали всі тогочасні громадські об'єднання жінок-українок. У 1911 р. із нагоди 50-річчя смерті Тараса Шевченка львівська "Жіноча громада" випустила спеціальний "Ювілейний медальйон Шевченка", кошти від реалізації якого спрямувала на потреби українських шкіл, заснованих і утримуваних Руським (із 1912 р. – Українським) товариством педагогічним [17: 1].

Викладене засвідчує про зростання національної свідомості західноукраїнського жіноцтва, його здатність самостійно вирішувати актуальні організаційно-просвітницькі завдання своєї доби.

Будучи переконаними в тому, що життя Т. Шевченка підказувало, як можна "новими зусиллями ... побороти лиху долю", здобути освіту, залишатися вірним "своїм ідеалам" [4: 67], а його твори, навіяні любов'ю до рідного краю і свого народу, якнайкраще сприяли формуванню патріотичних почуттів, репрезентанти українського жіночого руху, переважно педагоги, широко використовували їхній потенціал для виховання дітей. Провідним центром цієї роботи стала дівоча виділова (неповна середня) школа, заснована Руським товариством педагогічним у Львові 1898 р. Її відкриття ініціював "Клуб русинок", іменований колективним членом цього товариства в 1897 р., зокрема, один із його співзасновників, а з початку XX ст. її голова – вищезгадувана Марія Білецька. Показово, що українська педагогічна громадськість удостоїла школу імені Тараса Шевченка, яке вона з честю пронесла до кінця досліджуваного нами періоду. Саме у стінах цього навчального закладу під керівництвом М. Білецької (1899-1905 рр.), а особливо К. Малицької (1906-1914 рр.; 1922-1925 рр.), та завдяки сприянню заснованого нею Жіночого кружка імені Ганни Барвінок (фактично громадського опікуна школи), тут зародилися й утвердилися такі форми роботи, як учнівські шкільні "задачі" та "відчити" Шевченківської тематики, широко практикувалися декламації, хорове і сольне виконання творів поета, "сценічні образки", що відтворювали епізоди з його життя та ін. Як наслідок, у "маленьких серцях прозябали Шевченкові ідеали", які поступово реформувалися в такі риси їхнього характеру, як гуманізм і патріотизм, волелюбність і мужність, ставали важливою основою безмежної любові до України та її народу [18: 208-209].

У статті "Шевченко у дівочій школі" К. Малицька розкрила виховне значення одного з десятків Шевченківських свят, організованих кожним із семи класів цього навчального закладу в 1932 р. За її переконанням, уже його підготовка спонукала до розвитку учнівського самоврядування, ініціативи та творчості дітей, здорової конкуренції, до об'єднання зусиль учнівського й педагогічного колективів і батьків [19: 82-83]. У свою чергу, це сприяло активізації всього навчально-виховного процесу, підвищенню авторитету української приватної педагогічної установи серед населення краю в умовах жорстоких утисків національного "духу" офіційною шкільною владою Польщі.

Ще перед Першою світовою війною Шевченкіана проникає в українські дошкільні заклади (дитячі садки сезонного характеру). Так, програма Шевченківського свята в інституціях цього типу в селах Галицького повіту Станіславщини за 1936 р. включала: діалог "Що будемо святкувати?", "збірну" декламацію "Витай між нами, наш Кобзарю", пісні "Батьку Тарасе", "Поклін тобі, Тарасе", виконання творів Т. Шевченка, інсценізацію "На могилі Тараса", спільну молитву "На коліна припадемо" та ін. [20].

Отож, вшанування пам'яті Т. Шевченка в школах і дошкільних закладах виступало одним із чинників збереження національної ідентичності маленьких українців в умовах чужих політичних режимів, засобом протидії дискримінаційній асиміляторській політиці держав-метрополій.

Яскравою сторінкою західноукраїнської Шевченкіани першої третини XX ст. є твори для дітей і молоді, написані представницями жіночого руху. Невеликі за обсягом, активні за жанрами (сценічні віршовані вистави, оповідання, поезії), вони мали велике пізнавальне й виховне значення. Перші їхні зразки вийшли друком у Львові 1914 р.: дитячі сценки К. Малицької – "Вінок на могилу Тараса Шевченка" і С. Кабаровської – "Слідами Тараса". Лейтмотивом цих п'єс є віра в те, що "з малих отих вийдуть борці, що трудяться до загибуні, ... відбудують Україну!" [21: 8].

У 1920-х – 1930-х рр. популярністю серед школярів Західної України користувалися п'єси "Тарас у дяка" (1923 р.), "Діло в честь Тараса" (1924 р.) народної вчительки й організатора жіноцтва Галичини І. Блажкевич і сценічний "образок" С. Кабаровської "Тарас пастушок" (1925 р.). У них домінують патріотичні мотиви, гуманні ідеали, звучить переконаність у перемогу добра й справедливості. Шевченківська тематика представлена у першій на західноукраїнських теренах рідномовній читанці, укладеній провідницею жінок міста Коломиї М. Колцуняк-Кузьмів у 1922 р. У ній автор подала біографічні відомості про Т. Шевченка, зазначивши, що пам'ять про нього є для кожного українця святою, сформулювала запитання (вправа) за змістом викладеного, вмістила уривки з віршів і поем Кобзаря під заголовками: "Учітеся", "Сирітський Великдень", "Весняний вечір" ("Садок вишневий коло хати") [22: 33-35].

Інформацію про Т. Шевченка містив також буквар "Моя перша книжечка", підготовлений у 1937 р. галицькими вчителями О. Рожанківською та І. Петрів.

Таким чином, можна констатувати, що утвердження культу Тараса Шевченка було одним із важливих напрямів організаційної та просвітницько-педагогічної діяльності західноукраїнського жіноцтва, насамперед визначних діячів українського жіночого руху в Галичині. Він став животворною ідеєю емансипаційних змагань жінок-українок, чинником формування їхньої національної свідомості, значною мірою сприяв розвитку пізнавальної активності та творчості, патріотичному вихованню дітей і молоді. Зміст, форми й методи роботи

західноукраїнського жіноцтва в цій сфері заслуговують на повернення в літопис загальнонаціонального культурно-освітнього поступу українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Возняк М. Народина культура Шевченка в Галичині // Неділя. – 1911. – Ч. 11-12. – С. 1-5.
2. Щурат В. Перша оцінка Шевченка в Галичині // Неділя. – 1912. – Ч. 46. – С. 1-2.
3. Смілянська В. Біограф та його "Хроніка" // У кн.: Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К.: Дніпро, 1991. – С. 3-23.
4. Барвінський О. Тарас Шевченко – апостол правди і науки, учитель людства. Спроба педагогічно-наукової розвідки // Вступ та упор. Б.П. Гречин. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 80 с.
5. Луців Л. Тарас Шевченко в інтерпретаціях академіка Степана Сміль-Стоцького // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто. – 1960. – Т. 172. – С. 19-27.
6. Маляр Л. Закарпатські сторінки про Шевченка, Пушкіна і Петєфі. Навчально-методичний посібник. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2003. – 84 с.
7. Книш І. За жінку в оновленому світі / Книш І. Жінка вчора й сьогодні: Вибрані статті. –Вінніпег, 1958. – С. 51-53.
8. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки. У 100-річчя з дня народин. – Вінніпег, 1956. – 256 с.
9. Підгірянка Марійка. Відгуки душі. –Львів. – 1908. – 32 с.
10. Бармак М., Гулей Н. Олена Кисілевська: біографія, спомини, виступи, статті. –Тернопіль. – 1999. – 86 с.
11. Возняк М. Ілля Кокорудз про своє життя до 1897 р. // Рідна школа. – 1938. – Ч. 13-14. – С. 219-220.
12. Коренцева О. Марія Колцуняк-Кузьмова // Діло. – 1922. – Ч. 35. – С. 6.
13. Заклинський Б. Шевченківські свята // Діло. – 1914. – С. 3-4.
14. Кабаровська С. Тараса Шевченка – сонцем України // Жіноча доля. – 1026. – Ч. 3. – С. 2-3.
15. Невицька І. Т.Шевченко // Пчілка. – 1928. – Ч. 7. – С. 189.
16. Герасимович І. Відозва // Народ. – 1892. – Ч. 15. – С. 166.
17. Новинки // Діло. – 1911. – Ч. 39. – С. 5.
18. Українська виділова школа ім. Шевченка // Молода Україна. – 1901. – Ч. 2. – С. 207-209.
19. Малицька К. Шевченко у дівочій школі // Рідна школа. – 1932. – Ч. 6. – С. 82-86.
20. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 206, оп. 1, спр. 2435, арк. 8 зв.
21. Лебедова Віра [Малицька К.]. Вінок на могилу Тараса Шевченка. – Львів: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1914. – 8 с.
22. Українська читанка. II часть / Зложила М.Кузьмова. – Коломия: Видавничка Спілка Українського Учителства в Коломиї, 1922. – 64 с.

Матеріал надійшов до редакції 24.04. 2007 р.

Нагачевская З.И. Воспитательно-образовательный потенциал "женской" Шевченкианы (западноукраинские земли конца XIX в. – 1939 г.).

В статье анализируется деятельность выдающихся представительниц общественных женских организаций западного региона Украины конца XIX – первой трети XX в., нацеленных на распространение идей гениального украинского поэта Тараса Шевченко в среде женщин, использование его творчества для воспитания патриотических чувств у детей и молодежи, формирование национального самосознания украинского народа.

Nagachevska Z.I. Educational potential of Shevchenkiana of women in West-Ukrainian lands (at the end of 19-th century – 1939).

The article analyses the activity of the prominent representatives of the women social organizations of the western region of Ukraine at the end of the 19th – the first third of the 20th centuries. The organizations aim at propagating the ideas of the prominent Ukrainian poet T. Shevchenko among the Ukrainian women; using his creative works to cultivate the patriotic feelings among the children and the youth; and forming the national self-consciousness of the Ukrainian people